

KOVÁCS ISTVÁN

A szűkebb pátriákból összeálló térség

KISS GY. CSABA: NÁLUNK ÉS SZOMSZÉD NEMZETEKNEÉL

Húsz éve lehet annak, hogy Kiss Gy. Csaba első könyvének kiadására készült. Összeállított, és – Kósa László, Nagy József Zsigmond, Borsi-Kálmán Béla, Spiró György, Kolozsi Béla társaságában – megvitatott kötete a Magvető Kiadó *Gyorsuló Idő* sorozatában látott volna napvilágot. Természetesen a szerző által akkor még Kelet-Közép-Európának nevezett térség irodalmi kapcsolatairól és párhuzamairól szólt volna.

Azzal a végül is elutasított kötettel egy időben látott napvilágot Vladimir Mináč *Paráznívás* című történelmi esszéjéről írott recenziója, amely a *Nálunk és szomszéd nemzeteknél* tanulmányai között is olvasható. Kiss Gy. Csaba nevét az az 1970-es évek elején született kritikus könyvismertetés tette ismertté azáltal, hogy a Népszabadság ügyeletes Kelet-Európa-„szakértője” reflexszerűen ledorongolta az Élet és Irodalomban.

A kiadó húsz évvel ezelőtti hirtelen elzárkózásának oka ideológiai jellegű lehetett. Mindazon veszélyek – nacionalizmus, xenofóbia, a kisebbségi kérdés erőszakos betelepítéssel, iskolamegszűntetéssel, -egyesítéssel, asszimilációval történő megoldása, a szomszéd népek lenézése – hivatalos vélekedés szerint – a szocializmus építésének adott szintjén átmeneti tünetek voltak, amelyek a rendszer kiteljesedésével majd természetesen megszűnnek. És különben is azok a negatív jegyek – történetileg – elsősorban a magyarokat jellemezték.

Őszintén csodálkoztam azon, hogy az elutasítás mennyire nem szegi kedvét Kiss Gy. Csabának. Mi több, annál nagyobb energiával veti bele magát a térség tengerikégyóként előtekeredő, megoldásra váró kérdésköreinek örvényeibe. A lengyel és a szlovák után ekkor látott neki a horvát nyelv tanulásának.

A rendszerváltás után azon kevesek közé tartozott, akiknek volt mit előhúzni az íróasztalfiókjukból. A *Nálunk és szomszéd nemzeteknél* című tanulmány- és esszégyűjteménye a harmadik könyve, amely bő egy éven belül napvilágot látott. A három nagyobb részre osztott kötet – *I. Közép-európai írók – Közép-Európáról; II. Művek és arcélek; Kapcsolatok és párhuzamok* – írásai megfelelő szerkesztéssel a korábbi könyveibe – *Magyarország itt marad, Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek* – is helyet kaphattak volna, bizonyítva, hogy szervesen épülő életműről van szó.

Az utóbbi kötetbe beválogatott írások azonban jól körülrajzolnak egy olyan kérdéskört, amelyre Kiss Gy. Csaba korábbi köteteiben szórta a fénypászma esett. Ez a régió, a regionalizmus, a szűkebb pátria, a szülőföld fogalma – amely nemegyszer egybeesik a történelmi tájjal –, megléte, lényege, újraértelmezése az irodalom felől. Vagyis, hogy mit látunk az irodalom tükrében térségünkben. Ez – szemben a nemzetállam és az államnemzet mindent legázoló ormótlan Gólemével – a kevert lakosságú Közép-Európa különböző övezetei elől eltávolítja a válság jelzőt.

Ami Németh László és a transzilvanizmus megannyi ideológusa magyar nyelvterületen, az a lengyelen a század két nagy írója, gondolkodója, Czesław Miłosz és Stanisław Vincenz. Ők azok, akik legmeghatározóbban foglalkoztak a régióvá tágítható szülőföldhöz kötődés felszabadító, nemzetekfölöttien meghatározó, gazdagító élményé-

vel. Nem véletlenül. A magát ma is tüntetően litvánainak tartó Miłosz Vilnában nőtt fel. Abban a városban eszmélkedett, talált önmagára, amelynek ugyanazon utcájába jártak imádkozni katolikusok és protestánsok, pravoszlávok és zsidók, görögkatolikusok és mohamedán tatárok. Ki-ki a maga istenének egymás szomszédságában sorakozó házában.

Vilna ekkor, a két háború között, Közép-Litvániával együtt Lengyelországhoz tartozott. De – mint Kiss Gy. Csaba írja – „Miłosz Litvániája [...] nem egy államhatárral elkülönített terület, nem is egy nyelv vagy kultúra hazája, hanem a természet, a táj, a történelmi örökség, a mentalitás, a kulturális együttélés, a sokszínűség és a tolerancia hagyománya. Szellemi értékek, sajátos minőség hazája. Amely az európai értékeket őrzi, s képes megújításukra. A lengyel költő tudatos litvániai, vállalja a különbségeket a belső-lengyelországiaktól. Többször említi, hogy a tulajdonképpeni Lengyelországba először csak iskoláinak elvégzése után került hosszabb időre.”

Mennyire jellemző egyébként, hogy Czesław Miłosz a magyar–lengyel barátságot is a meglévő közép-európaiság bizonyítékának tartja.

A Miłosz kapcsán elmondottak jellemzők Stanisław Vincenzre is, aki a hajdani Kelet-Galícia kárpáti huculjai között eszmélkedett és élte le szellemileg legmeghatározóbb évtizedeit, mielőtt a II. világháború kirobbanásakor hazájának német–szovjet megszállása Magyarországra nem úzte.

Kiss Gy. Csaba kitér arra is, hogy Vincenz milyen páratlan beleérzéssel fedezi fel magának Magyarországot, a magyar kultúrát és társadalmat. Aligha akadt még lengyel – de külföldi is, aki oly alapos, hozzáértően elemző írásokat készített volna a magyarság kulcsfontosságú kérdéseiről, mint Vincenz. Talán Marian Zdziechowski, a vilnai Báthory Egyetem kiváló professzora említhető e tekintetben vele egy sorban. Ő 1933-ban *Magyarország és Magyarország körül* című kötetében adta ki a magyar kultúráról és történelemről írott tanulmányait. Vincenzhez hasonlóan Zdziechowskit is Kiss Gy. Csaba emelte a magyar köztudatba. Méltán. Éppen ezért szívesen olvastunk volna önálló esszét róla legújabb tanulmánykötetében. Már csak azért is, mert Zdziechowski is a közép-európai föderalizmus híve volt.

Stanisław Vincenznek a harmincas években született *A havasi legelőn* című legjelentősebb művét „a Kárpátok Kalevalájaként, a Huculföld eposzáként és a régi pásztorvilág sagájaként szokták emlegetni. A lengyel Vincenz éppen a szülőföldi kötődés felelőssége belső parancsára írt a huculokról szociografikus regényeposzt. Azokban az években, amikor a többségi lengyelek és az ukrán kisebbség kapcsolata végzetesen megromlott. A lengyel festészetben Kazimierz Sichulski a Huculföld Vincenz-színvonalú szerelmese.

„A szülőföld mítosza Stanisław Vincenznél nem ahhoz a hagyományhoz kapcsolódik, amely a nemzeti romantikából sarjad és időföldröttivé stilizálja az ősi talajba gyökerező parasztot, aki ideáltípusa lesz a megvalósítandó nemzeti közösségnek, mivel ő a sajátosságok eredeti (romlatlan) formájának megtestesítője – fűzi hozzá ennek kapcsán Kiss Gy. Csaba. – Ez a kárpáti táj eleve több nyelvet beszélő népek közös hazája, ahol számos közelebbi és távolabbi vidék hatása érvényesült, így a közösségi identitásnak nem lehet alapja a kizárólagosság. Így a sokféleség, a különbözőség, a másságok kölcsönös tisztelete volt alapvető érték.”

A szülőföld, a szülőföldi táj, a régió, a szülőföldi Európa meghitt otthona lehet a különféle nyelvű, kultúrájú, vallású etnikumoknak. S hogy ennek hirdetése nem bizonyult hiábavalónak, azt napjaink ezzel kapcsolatos törekvései igazolják. Az, hogy

a helyi, regionális kulturális, gazdasági érdekek képviselői is felismerték – viszonylag gyorsan –, hogy a szülőföldi tájak országhatárokon átnyúló régiót alkothatnak – közös akarattal. Példa rá a Kárpátok–Tisza Eurorégió, amelynek tengelyében éppen Vincenz Huculföldje áll, sáttortetőként beborítva a Kárpátok két oldalát. Hozzátartozik Lengyelország délkeleti csücske, amelyet hajdan lemákok és bojkók laktak, Kelet-Szlovákia, valamint Románia máramarosi, szatmári szeglete, és aktív kezdeményezőként, Északkelet-Magyarország. A politikamentes közös gazdasági, infrastrukturális érdek egymás tiszteletére és megismerésére, a nacionalista központosító diktátumok elutasítására készíthet.

Nem véletlenül állnak Kiss Gy. Csaba érdeklődésének homlokterében azok a közép-európai írók, akik a homogenizáló nemzetállam érzelmileg mégoly csábító modelljét elutasítva tüntetően az etnikai, kulturális, vallási sokszínűség hívei – a cseh Hrabal-tól kezdve a Lengyel Zbigniew Herberten, Németh Lászlón, a horvát Miroslav Krležán át a szlovák Emil Boleslav Lukáčig. Az utóbbi kapcsán nem csupán gazdag életműve, hanem a személyéhez fűződő barátság is vallomásra készíti Kiss Gy. Csabát: „A régi Felföld fia volt. S nem abban az értelemben, hogy az 1918-as államfordulat előtt született. Arra a régi Felföldre gondolok, melyet egyformán vállaltak a szlovákok és magyarok, sőt a németek is, mely értetlenül szemlélte a nyelvi kizárólagosságot, bármelyik irányból jött is.”

A családregényben is a bonyolult nemzedéki keresztmetszeteken belül a kulturális, nyelvi határok kirajzolódását és elmosódását, e bonyolult pszichológiai, politikai, társadalmi folyamat okainak tudatosítását érzi – megközelítése szempontjából – izgalmasnak, tanulságosnak a szerző. A szülőföldi Európát is ilyen családok lakják – metaforikus értelemben.

Az előttünk álló célokat, feladatokat, évtizedekre szóló munkát tudatosítandó idézzük Kiss Gy. Csaba nyomán Stanisław Vincenzet: „Ha a közép-európai térség nem egyesíti részeit valamiféle szellemi és kulturális föderációban (mert ma egyáltalán nem beszélünk politikai kérdésekről) szükségképpen mindegyik rész idővel valamelyik nagyobb térség mellékes területévé válik. A közeledés esetén viszont mindegyik rész megőrizheti saját fiziognómiáját, és jelentősen megerősödhet azzal, hogy más irányba is végez ingamozgást, mint eddig. [...] És bármi történjék kis, nem hiszünk, hogy minden változás, minden meglepő látszat ellenére, hitvánnyá lenne az a nemzet, amelyik akár kockázatot vállalva és nagy áldozatokkal – őszintén vállalja és valóra váltja ezt a hagyományt, és tudatosítja ezeket a feladatokat.” (*Jelenkor Kiadó, 1994.*)